

# Prevention som grund för samhället

## Smittan och dess efterdyningar i dystopin *Bärarna*

Katarina Bernhardsson, Stefan Ekman

Katarina Bernhardsson, docent i litteraturvetenskap, lektor i medicinsk humaniora, bitr. centrumledare för Birgit Rausing Centrum för Medicinsk Humaniora, Lunds universitet.

E-post: [katarina.bernhardsson@litt.lu.se](mailto:katarina.bernhardsson@litt.lu.se)

Stefan Ekman, docent i engelska med litteraturvetenskaplig inriktning och fokus på fantasylitteratur, affilierad till Karlstads universitet. E-post: [stefan.ekman@kau.se](mailto:stefan.ekman@kau.se)

Denna artikel analyserar Jessica Schiefauers spekulativa roman *Bärarna* (2020) och diskuterar konsekvenserna av att bygga ett samhälle utifrån smittoprevention. Romanen skildrar en framtid där en rabiesliknande sjukdom hotat att utplåna mänskligheten. I denna dystopi har män, som spridare av smittan, och kvinnor separerats för att förhindra återkomsten av sjukdomen. Artikeln undersöker hur romanen belyser de problem och faror som uppstår när smittoprevention blir ett centralt samhällsideal. Den diskuterar hur Schiefauer genom spekulativ fiktion skapar ett tankeexperiment där prevention dras till sin spets, vilket resulterar i ett samhälle präglad av både utopisk omsorg om hälsa och miljö och en dystopisk avhumanisering av smittbärare. Artikeln visar hur romanen varnar för riskerna med att bygga samhällen på rädsla och uteslutning, samt betonar vikten av att kritiskt granska smittopreventionens roll i samhällsbygget.

This article analyses Jessica Schiefauer's speculative novel *Bärarna* (2020), and examines the consequences of building a society based on disease prevention. The novel depicts a future where a rabies-like disease has nearly wiped out humanity. In this dystopia, men, as carriers of the disease, are separated from women to prevent the resurgence of the illness. The article investigates how the novel illuminates the dangers of making disease prevention a central societal ideal. It discusses how Schiefauer, through speculative fiction, creates a thought experiment in which prevention is taken to its extreme, resulting in a society characterised by both utopian care and dystopian dehumanising. The article shows how the novel cautions against societies built on fear and exclusion, while stressing the need to critically assess the role of disease prevention.

## KOD RÖD MISSTÄNKT LÄCKA

Så står det i blinkande röda bokstäver mot svart botten på väggen, samtidigt som öronbedövande signaler stoppar all konversation. Smittspridande män har tagit sig ut ur karantänen. Kvinnorna som befinner sig i rummet beväpnar sig genast. De följer det inlärda protokollet ”Först spegeln, sedan vapnet, sist kroppen”, och genom installerade speglar kan de fastställa att området är säkert innan de beger sig ut mot det närbelägna skyddsrummet.<sup>1</sup>

Den här scenen i Jessica Schiefauers roman *Bärarna* från 2020 skildrar en framtid där hela samhället är uppbyggt utifrån smittoprevention, för att förhindra nya utbrott av den rabiesliknande sjukdom, endast benämnd ”smittan”, som en gång orsakade miljontals dödsfall och höll på att få världens samhällen att kollapsa. En framgångsrik prevention ska, per definition, hindra något från att hända, men det är svårt att säkert veta om det som inte hände verkligen annars skulle ha skett. Ingrepp på samhällsnivå erbjuder inte kontrollgrupper eller kontrafaktiska jämförelser. Den litteratur som kallas för *spekulativ fiktion* gör det ändå möjligt att ta sig runt dessa hinder genom att tillåta experiment med hur samhällen skulle kunna utvecklas under olika förutsättningar.<sup>2</sup> Kända exempel på genren inkluderar *A Handmaid's Tale*, som resonerar kring kvinnosynen i ett ultra-kristet, totalitärt USA; *Blade Runner*, som frågar sig vilka rättigheter vi måste tillmäta artificiella medvetanden; *The Ministry for the Future*, som undersöker klimatkrisens framtida hot och möjliga lösningar.<sup>3</sup> I den här artikeln diskuterar vi hur Schiefauers roman skildrar det samhälle som kan uppstå om smittoprevention tillåts utgöra dess grund, och priset som invånarna får betala. Vi har valt *Bärarna* för att romanen så tydligt riktar sin spekulatation mot ett preventionsfixerat samhälle och dessutom nyligen gavs ut av en prisbelönt svensk författare.<sup>4</sup>

I Schiefauers roman spreds smittan, utan att egentligen vara en könssjukdom, endast mellan könen. Männen blev genom sjukdomen okontrollerbart våldsamma, och därmed sågs en separation av könen som enda sättet att få mänskligheten att överleva. I romanens nu ligger åtskiljandet något sekel tillbaka i tiden. Världen så som den nu ser ut är främmande för oss. Huvudpersonen Nikki lever i en värld som endast består av kvinnor, kallade ”bärare”, och männen lever inte

1. Jessica Schiefauer, *Bärarna* (Stockholm: Romanus & Selling, 2020), s. 68–69.

2. För mer detaljerad diskussion av spekulativ fiktion se detta ord i *The Encyclopedia of Science Fiction*, fjärde upplagan, red. John Clute och David Langford (Reading: Ansible, 2021). Tillgänglig på <https://sf-encyclopedia.com>.

3. Margaret Atwood, *A Handmaid's Tale* (Toronto: McClelland & Stewart, 1985); Ridley Scott, regi, *Blade Runner* (Warner Bros., 1982), 117 min, baserad på Philip K. Dick, *Do Androids Dream of Electric Sheep?* (Garden City, NY: Doubleday, 1968); Kim Stanley Robinson, *The Ministry for the Future* (New York: Orbit, 2020).

4. Schiefauer har belönats med såväl Augustpriset i kategorin barn- och ungdomsbok (två gånger, 2011 och 2015) som Svenska Deckarakademiens pris Spårhunden.

bara helt separerade från dem i karantäner utan har också en ny beteckning, ”spridare”. Det är hotet från förrymda spridare som Nikki och hennes kollegor beväpnar sig emot, och rädslan för dem definierar hela samhället.

Själva basen för preventionen är en uppdelning av män och kvinnor, men ur detta har andra förändringar tvingats fram eller uppstått. Homosexualitet är norm i det enkönade samhället, fortplantning har skiljts från sexualitet, och till och med den ekologiska livshållningen antyds bli möjlig eftersom kvinnor tillåts forma sitt eget samhälle. I romanens nutid har rädslan normaliserats under årtionden av separation, och männen lever nu torftiga och primitiva liv under övervakning. Schiefauer vänder på en traditionell makthierarki mellan könen och låter en helt kvinnlig värld träda fram – allt grundas dock i en tanke om prevention av smitta, och det är den som står i fokus i den här artikeln.

Vi gör här en tematisk, litteraturvetenskaplig analys som kännetecknas av en rörelse mellan del och helhet, och mellan text och kontexter. Vi diskuterar hur romanen lyfter fram prevention och vad som kan hända om man låter tanken om prevention, och rädslan för det smittsamma, ligga till grund för och genomsyra ett helt samhällsbygge. I läsningen utgår vi från *kritiskt världsbygge*, där särskilt fokus läggs på tolkningen av fiktionsvärlden och dess uppbyggnad.<sup>5</sup> I det följande ger vi en inblick i genrekontexten inom spekulativ fiktion. Vi diskuterar därefter hur romanens samhälle kombinerar ett utopiskt samhälles omsorg med en dystopisk rädsla för och avhumanisering av en grupp människor, samt hur preventionen missbrukas som ett maktmedel.

## Prevention och den spekulativa fiktionen

Preventionens idé är att förebygga sjukdom och skapa förutsättningar för ett hälsosamt liv, både på individ- och gruppnivå, för att bevara en hälsosam population.<sup>6</sup> Förebyggande åtgärder gäller en mängd olika livsvillkor, levnadsvanor och riskfaktorer, och har ofta som mål att nå en mer jämlik hälsa. Det innebär att förebyggande åtgärder har både ett individ- och ett befolkningsperspektiv. Särskilt framträdande är prevention när det gäller epidemiologiska aspekter, där man studerar hur faktorer som gener, livsstil och miljö påverkar folkhälsan. Här intresserar vi oss framför allt för prevention i relation till smittsamma sjukdomar

5. Studiet av fiktionsvärldars konstruktion kan ha olika fokus. Kritiskt världsbygge undersöker världen som den presenteras i verket i stället för producentens (t.ex. författarens) metoder för att bygga en värld eller konsumentens (t.ex. läsarens) kognitiva processer som får text, ljud och bild att tolkas som en värld. Se Stefan Ekman och Audrey Isabel Taylor, ”Notes Toward a Critical Approach to Worlds and World-Building”, *Fafnir: Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research* 3, nr 3, 2016, s. 7–18.

6. Dessa båda perspektiv kommer inte sällan i konflikt med varandra även när de förebyggande åtgärderna inte är så genomgripande som i Schiefauers roman, och ger upphov till både politiska och etiska frågeställningar. Se t.ex. temanumret ”Etik och politik i epidemibekämpning”, *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 6, 2015, gästredaktör Motzi Eklöf.

och hur dessa kan förebyggas eller begränsas, och hur en förebyggande omsorg om människors hälsa kan påverka ett helt samhällsbygge. Det studerar vi via en litterär skildring av en värld som skapats i efterdyningarna av en dödlig pandemi.

Schiefauers roman *Bärarna* ryms inom den spekulativa fiktionen, en litterär form vars fiktiva världar på centrala punkter skiljer sig från vår egen. Spekulationen kan handla om helt främmande världar eller kan extrapolera från tillstånd i den faktiska världen. *Bärarna* konstruerar en värld utifrån en tänkt nyckelförändring – en dödlig pandemi och den smittoprevention som krävs för att hantera den – och resonerar sedan kring vilka effekter det skulle få på samhälle och individer. Den använder sig av teman som utnyttjats av tidigare författare inom den spekulativa fiktionen. Det ”enkönade” samhället är en idé som utforskats av åtskilliga författare, med framstående exempel som Charlotte Perkins Gilman, Joanna Russ och James Tiptree, Jr.<sup>7</sup> Slående paralleller till *Bärarna* inkluderar *Swastika Night* (1937) av Katharine Burdekin (under pseudonymen Murray Constantine) och Sheri S. Teppers *The Gate to Women's Country* (1988). I Burdekins roman består det framtida samhället endast av män medan kvinnor hålls inspärade i läger, och hos Tepper beskrivs ett matriarkat där kvinnor är kulturbärare och män bor i externa krigarläger. Sjukdom har inte sällan varit det som orsakat de enkönade samhällena, till exempel hos Russ och Tiptree, men i motsats till *Bärarna* har preventionen misslyckats och det ena könet utplånats. Man kan se den här typen av tankeexperiment i fiktiv form som en sorts prevention i sig, genom hur de försöker skapa en sorts föregripande kunskap hos läsaren.<sup>8</sup> Att tänka på pandemier genom spekulativ fiktion är ett sätt att engagera läsaren genom ett förfrämmande perspektiv, och ge möjlighet både för det osannolika att framstå som rimligt och det kända att upplevas som främmande.<sup>9</sup> Spekulativa verk om pandemier tycks ha blivit särskilt populära att läsa under covid-19-pandemin;<sup>10</sup> förlopp, preventionsansträngningar och historiska effekter har skildrats i till exempel *The Stand* (1978), *Contagion* (2011) och *The Years of Rice and Salt* (2002).<sup>11</sup>

Den radikala lösning som utgör kärnan i *Bärarnas* samhällsspekulationer innehåller ekon av inhumana smittskyddsförslag från vår egen värld. Romanen

7. Charlotte Perkins Gilman, *Herland* (1915; New York: Pantheon, 1979); Joanna Russ, ”When It Changed”, i *Again, Dangerous Visions*, red. Harlan Ellison (Garden City, NY: Doubleday, 1972); Joanna Russ, *The Female Man* (New York: Bantam Books, 1975); James Tiptree, Jr. [Alice Sheldon], ”Houston, Houston, Do You Read?”, i *Aurora: Beyond Equality*, red. Susan Janice Anderson och Vonda N. McIntyre (Greenwich, CT: Fawcett Gold Medal, 1976).

8. Se Claisse och Delvennes som dock i sin diskussion om ”anticipatory knowledge” har en mer deterministisk syn på dystopier än vad vi har, och som lyfter fram dystopin som något det samtida samhället är på väg mot snarare än ett tankeexperiment. Frédéric Claisse och Pierre Delvenne, ”Building on anticipation: Dystopia as empowerment”, *Current Sociology Monograph*, 63, nr 2, 2015, s. 155–169.

9. Glyn Morgan, ”New Ways: The Pandemics of Science Fiction”, *Interface Focus*, 11, nr 6, 2016, s. 6.

10. Morgan, s. 1.

11. Stephen King, *The Stand* (New York: Doubleday, 1978); Steven Soderbergh, regi, *Contagion* (Warner Bros., 2011), 106 min; Kim Stanley Robinson, *The Years of Rice and Salt* (New York: Bantam Books, 2002).

utforskar en värld som tvingats välja en mer extrem version av prevention än vår värld någonsin sett, total könsseparation. Balansen mellan den enskildas intresse och det allmänna bästa har kantrat, och den hänsyn som exempelvis dagens svenska Smittskyddsförordning anger ska tas till ”medicinetiska och humanitära överväganden” har satts ur spel i smittskyddets namn.<sup>12</sup> Även i vår egen historia har vi sett spekulationer och förslag på smittskydd som inte tar hänsyn till det humana. Under aidsepidemin lades exempelvis förslag fram i Sverige på prevention och isolering av smittsamma personer, där två av de mer radikala förslagen inbegrep att tatuera alla hiv-positiva respektive att masstvångstesta hela befolkningen och låta de sjuka ”isoleras i särskilda aidssamhällen”.<sup>13</sup> Även under covid-19-pandemin föreslogs och genomfördes långtgående preventiva åtgärder runt om i världen, bland annat olika typer av isolering, vilket också åtföljdes av skambeläggande och stigmatisering.<sup>14</sup> *Bärarna* drar sådana tendenser till sin spets och varnar för hur högt priset för dem skulle kunna bli.

En viktig skillnad i *Bärarna* är vilka det är som exkluderats ur samhällsgemenskapen. Under aidsepidemin tillhörde de exkluderade redan utstötta grupper som homosexuella och missbrukare, medan det hos Schiefauer är hela det manliga könet som stötts ut, en grupp som sällan eller aldrig behandlas som en utsatt minoritet. Genom romanens gång går det upp för huvudpersonen Nikki vad det är samhället gör med männen, och hon förvandlas genom romanen från nyttig samhällsmedborgare till kritiker i exil. Här är vi dock inte i första hand intresserade av intrigen utan av hur samhällsbygget ser ut i romanen.

## Från utopisk omsorg till dystopisk rädsla

Enkelt sett kan man beskriva en utopi som ett samhälle byggt på goda principer och ideal, och dystopin som ett baserat på dåliga sådana.<sup>15</sup> Vad som är gott och dåligt är emellertid ofta beroende på perspektiv, och inget samhälle är allt igenom positivt eller negativt. Schiefauer visar genom en långsam perspektivförändring hur nära utopi och dystopi kan stå varandra. I berättelsen låter hon perspektivet skifta så att det idealsamhälle som först förmedlas, byggt på att skydda människors hälsa och överlevnad, successivt framträder som alltmer

12. Smittskyddsförordningen 2004:255.

13. Båda dessa förslag framfördes av aktiva läkare. Se David Thorsén, *Den svenska aidsepidemin. Ankomst, bemötande, innebörd* (Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2013), s. 154f., 157. Jfr Christine Cynn som diskuterar den uteslutandets logik som gjorde att vissa grupper i Elfenbenskusten sågs som ”unassimilable to the community and nation.” Christine Cynn, *Prevention. Gender, Sexuality, HIV, and the Media in Côte d’Ivoire* (Columbus: The Ohio State University Press, 2018), s. 6.

14. Se t.ex. Fred Cooper, Luna Dolezal och Arthur Rose, *Covid-19 and Shame. Political Motions and Public Health in the UK* (London: Bloomsbury Academic, 2023) där författarna diskuterar explicit och implicit skambeläggande liksom försök att undvika skam i en brittisk kontext.

15. Se respektive uppslagsord i Clute och Langford, *The Encyclopedia of Science Fiction*.

fruktansvärt. Preventionen får, liksom ofta i verkligheten, konsekvenser utanför den grupp som skyddas.

### *Smittskyddets samhälle*

Från romanens första sida slås det fast att man för att förhindra smittan måste skilja på män och kvinnor, åtminstone tills vaccin eller botemedel har tagits fram. Hotet är särskilt kraftfullt eftersom männen både sprider smittan och blir våldsamma av sjukdomen. De placeras därför i fängelseliknande karantäner, medan kvinnorna lever i ett öppet samhälle som politiskt omstrukturerats till större enheter än dagens nationer. Det fria, enkönade samhälle som etableras i preventionens namn är därför normbrytande på åtskilliga områden. Homosexualitet utgör grunden för en familjebildning som inte med nödvändighet är monogam eller tvåsam.<sup>16</sup> Fortplantning sker endast genom IVF med nedfrusen sperma som "tvättas" från manlig arvs massa. Få tabun tycks råda kring sexualitet, som infogas i både det vardagliga och offentliga livet. Medborgarskap liksom föräldraskap är resultat av aktiva val. Vissa av dessa förändringar är uppenbara eller förklarar, andra lämnas till läsaren att fundera kring. Det står dock klart att medborgarna i *Bärarna* har accepterat förändringar som rör några av vårt samhälles mer grundläggande värderingar. Smittopreventionen och dess medföljande normförändringar tar sig uttryck i två sinsemellan grundläggande och motstridiga drivkrafter: å ena sidan en omtanke och omsorg, som riktas mot naturen och de egna (dvs. kvinnorna), vilken kan läsas som en utopisk skildring, och å andra sidan en rädsla för och fiendskap gentemot de andra (dvs. männen).

Den extrema form av smittoprevention som krävdes och upprätthölls gav därmed utrymme för en grundläggande omdaning av samhället för att bemöta även problem kopplade till klimatförändringar, ohållbara ekonomiska system och ojämlikhet. Det nya samhället sammanfattas i sin utopiska form som: "Vi rättar oss efter klimatet istället för att försöka rätta klimatet efter oss, vi premierar välmående istället för framgång och vi värderar liv högre än egendom."<sup>17</sup> Även om smittopreventionen inte på ett direkt sätt ledde till att man kunde bemöta sociala och ekologiska problem skapades möjligheter genom att frånvaron av män krävde nya samhällsstrukturer. Ekonomin är cirkulär och hållbarhetsfokuserad. Matkulturen är helt växtbaserad, träd behandlas närmast som heliga och i varje bostad finns ett träd att ta hand om. Omsorgen om djur och natur omfattar även medborgarnas välfärd. Det står var och en fritt att välja sitt yrke, och alla yrken tillmäts samma värde. Individerna skildras som måna om varandras väl. När Nikki och hennes kollegor i passagen som inledde denna artikel varnas

16. Schiefauer, *Bärarna*, s. 96, s. 55.

17. Schiefauer, s. 23.

för en misstänkt läcka hjälper de varandra. Den mest vältränade och klartänkta av kvinnorna tar hand om de andra, skyddar dem och tröstar när tröst behövs. Alla bidrar efter förmåga, ingen i gruppen överväger att sätta sig själv före de övriga.<sup>18</sup> På så sätt påminner romanens samhälle om en ekofeministisk utopi baserad på omsorg.<sup>19</sup>

I scenen som vi inledde med blir det synligt hur långt samhället har gått för att skydda sina invånare från att komma i kontakt med möjliga smittspridare. Varningar, träning, skyddsrum, vapen nära till hands och metoder för att säkra flyktvägarna visar hur omtanken om medborgarnas säkerhet är inbyggd i samhällsstrukturen. Men att skydda sig mot smittan har kommit att förknippas med en djupt rotad rädsla, för sjukdomen som sådan men framför allt för de som bär smittan. Rädslan dominerar det allmänna medvetandet. En kvinna berättar för Nikki att hon insett hur hon uppmanats att vara rädd hela livet.<sup>20</sup> All form av sjukdom upplevs som skrämmande och riskerar att tolkas som att man har smittats, så till den grad att samhället går ut med information om att förkylningar är ofarliga och förkylningssymtom inget att vara rädd för.<sup>21</sup> Under den utopiska ytan finns rädslan alltid nära.

Romanens centrala rädsla är riktad mot de andra, de som utpekas som smittbärare, och denna rädsla har blivit en del av kulturen. Romanen antyder att rädslan var befogad när smittan härjade och den preventiva uppdelningen skedde, eftersom både sjukdomen och ovilja att underkasta sig uppdelningen gjorde män våldsamma, och smittan innebar en dödsdom för kvinnor. Över tid övergick rädslan till att vara inlärdd och utan erfarenhetsmässig grund: i romanens början har Nikki aldrig ens mött en man, men hon överväldigas av den inövade känslan av skräck och tanken att ”Om de får tag på oss håller de oss fast, tränger sig in, lämnar sin smitta i våra kroppar. Det enda de vill är att göra oss illa, och när de är klara finns bara lidande tills döden tar vid”.<sup>22</sup> Alla kvinnor har i likhet med Nikki fått lära sig att se män som hot. Motviljan och rädslan har hos många kommit att bli irrationell och i vissa fall närmast vidskeplig.<sup>23</sup> När Nikki är gravid med en pojke och rör vid en väninnas dotter är detta nog för att väninnan ska skrika åt henne och hota med ordningsmakten, trots att pojkar inte kan bli

18. Schiefauer, s. 68–72.

19. Här kan man t.ex. jämföra med Marge Piercys *Woman on the Edge of Time* (New York: Alfred A. Knopf, 1976) och Ursula K. Le Guins *The Word for World is Forest* (New York: Berkley/Putnam, 1976). Piercy presenterar ett potentiellt framtida hållbart, klasslöst och jämställt samhälle som motpol till 1970-talets köns- och rasförtryck, makthierarkier och miljöförstöring. Le Guin skildrar konflikten mellan ett utomjordiskt icke-aggressivt samhälle som lever i samklang med naturen och ett företag från jorden som skövlar planetens skogar. Båda exemplen erbjuder tydligare kontraster mellan samhällen än Schiefauer, som har byggt in mycket av den utopisk-dystopiska motsättningen i ett och samma samhälle.

20. Schiefauer, *Bärarna*, s. 299.

21. Schiefauer, s. 19.

22. Schiefauer, s. 70. Citatet är kursiverat i originalet.

23. Schiefauer, s. 88.

smittade före puberteten, än mindre som foster.<sup>24</sup> Vissa kvinnor tror att de blir immuna mot smittan om de äter ett pojkfoster eller dricker avkok på det.<sup>25</sup> Även om detta är ovanligt så är det talande att praktiken inte nödvändigtvis betraktas som kannibalism, bara som vidskeplighet. Män ses inte fullt ut som människor.

### *Avhumanisering av smittspridare*

Avhumaniseringen av männen sker såväl språkligt som genom hur de behandlas. I likhet med exempelvis George Orwells *Nineteen Eighty-Four* (1949) visar *Bärarna* hur språket kan utnyttjas som maktmedel för att styra tanken. Män och kvinnor separeras inte bara fysiskt utan semantiskt: i stället för att manligt och kvinnligt kompletterar varandra i ordpar som *far/mor*, *son/dotter*, *pojke/flicka* används de åtskilda begreppen *bärare* och *spridare*. Nya konnotationer har uppstått. De förra är bärare av barn och kultur; fria medborgare med rättigheter och skyldigheter; vänner, föräldrar, kärlekspartners. De senare är spridare av smitta och fara; hotfulla och aggressiva. Den språkliga relationen mellan bärare och spridare liknar snarare den mellan människa och djur. Spridare är inte föremål för medkänsla, de saknar rättigheter och hör inte hemma i det fria samhället utan i karantänerna. Även ordet *karantän* har fått en språklig förskjutning. Efter ett drygt sekel har tanken om karantäner som något tillfälligt bleknat; i stället har de permanentats och blivit livstidsfängelser för rättslösa fångar. Med den språkliga avhumaniseringen följer synsätt, reaktioner och behandling. Nikki och hennes kollegor äcklas av hur rymlingar från en karantän ("läckorna") ser ut, män med rakade huvuden som inte identifieras med namn utan endast med nummer.<sup>26</sup> När Nikki själv står utanför samhället får hon veta att barn och vuxna i karantänerna utsätts för plågsamma medicinska experiment, och att de som rymmer jagas som villebråd. Samtidigt inser hon att de inte längre är smittsamma och inte utgör den livsfara hon och andra kvinnor har indoktrinerats till att tro.

I romanens värld har männen, i smittskyddets namn, skrivits ut ur själva samhället. Omsorgen sträcker sig inte till dem, men inte heller till personer som ser ut som män. I samhället finns nämligen också en tredje grupp, ett mellanting mellan män och kvinnor som kallas för "xerxes". Smittan sprids från personer som har XY- till de som har XX-könskromosomer (dvs. förenklat, mellan män och kvinnor). Xerxes är resultatet av att försöka skapa "män" med två X-kromo-

24. Schiefauer, s. 209; jfr s. 34.

25. Schiefauer, s. 40.

26. Schiefauer, s. 71. Här märks en tydlig spegling av Burdekins *Swastika Night*. Där Burdekin beskriver hur kvinnorna sitter i läger, får sina huvuden rakade och behandlas som djur, är det hos Schiefauer männen som är fängslade med rakade huvuden. Kopplingen till nazistiska koncentrationsläger förstärks genom att Nikki trycker på en gul stjärna för att få information om männen.

somer och på så sätt återställa ett tvåkönat samhälle. De kan inte smitta men ser ut som män. I en värld präglad av stark separation och tydliga kategoriseringar klarar många inte av att det finns människor som är gränsöverskridande och ser ut som de fruktade männen, vilket leder till att xerxes diskrimineras. Trots att de inte är *spridare* bemöts de illa och har inte samma rättigheter som kvinnorna. Vissa vill till och med att samhället ska göra sig av med dem helt. Det är Nikkis möte med, och därefter relation till, en xerxes som erbjuder en motröst i romanen, vilken tvingar henne att reflektera över preventionens mänskliga pris.

Romanens spekulatation visar även hur preventionen fungerar för att fördela makt i samhället, och hur fortsatt makt kräver fortsatt prevention. I fonden för Nikkis berättelse utspelar sig en global politisk debatt om hur man ska hantera männen i karantänerna. Ska målet fortfarande vara att någon gång åter införliva dem i samhället, eller ska de skickas till avlägsna öar och lämnas åt sitt öde där?<sup>27</sup> Att smittan troligen inte längre finns innebär inte att konstruktionen av samhället enkelt kan förändras, och samhället blir repressivt. Forskare som påstått att smittan är på utdöende blir fängslade.<sup>28</sup> Politiska partier argumenterar för det rimliga i en permanent åtskillnad och för att män inte längre behövs.<sup>29</sup> Män lastas för såväl det historiska förtrycket av kvinnor som för de ekologiska skador som drabbat världen. I en skandal uppdagas slutligen att ett första steg mot att återintroducera män i samhället har saboterats av den organisation som arbetar med att finna ett botemedel. Man har injicerat män med rabiesvirus, vars symtom liknar smittans, i avsikt att skrämman upp befolkningen och understryka vikten av fortsatt prevention.<sup>30</sup> Det enkönade samhället bygger på propaganda, desinformation och fabricerade hot – mekanismer som vi kan känna igen från vår egen värld. Hur länge smitthotet varit överdrivet får vi inte veta, men läsaren får lätt känslan av att det kan röra sig om åtskilliga decennier.

## Avslutning

*Bärarna* gavs ut 2020 och skrevs till största delen före covid-19-pandemin. Det innebär att romanen inte är en direkt respons på pandemirestriktionerna eller de idéer om separation i form av isolering som föreslogs då. I stället manar den till en mer generell eftertanke vad det gäller prevention som ett uttryck för maktutövning. Ju mer preventioner inkräktar på människors livsmöjligheter och på samhällslivet, desto mer behöver de öppet diskuteras och utvärderas för att säkerställa att balansen mellan skydd och inskränkningar är acceptabel. Strukturer för att skydda hälsa och liv kan fungera diskriminerande och resul-

27. Schiefauer, s. 202–203.

28. Schiefauer, s. 324.

29. Schiefauer, s. 202–203.

30. Schiefauer, s. 262–63.

tera i ojämlikhet och förtryck. Romanen understryker att oavsett hur stort hotet tycks vara så ligger det en långt större fara i att bygga ett samhälle på att utesluta och omänskliggöra en grupp människor genom att framställa dem som ett hot. Här går Schiefauers kritik bortom endast preventionen och visar på faran med all form av polariserat ”vi och dem”-tänkande. *Bärarna* visar på faran med att rädsla och avhumanisering normaliseras.

Den som kontrollerar smittopreventionen kontrollerar samhället om smittan är farlig nog. Ett genomgående tema i romanen är hur det som ursprungligen införts som ett sätt att rädda det mänskliga samhället från undergång har övergått till ett redskap för politisk makt. När akuta situationer skapar panik riskerar önskan om kraftfulla åtgärder att stärka vissa gruppers inflytande och göra andra grupper svagare. Med omsorg som täckmantel utnyttjas rädsla för att bibehålla och utöka förtrycket av de utstötta. Dystopin i *Bärarna* är dock inte entydig: huvudpersonen finner en väg ut ur samhället, till en grupp män och kvinnor som lever tillsammans efter att ha insett att inte alla män är smittbärrare. Romanen är en varning men erbjuder även hopp.

Både historien och samtiden visar att denna typ av lärdomar, även om de inte är helt nya, behöver upprepas. Schiefauer erbjuder ett utopisk-dystopiskt perspektiv som både är förankrat i genretaditionen och utvecklar den vidare. Budskapet och varningarna i *Bärarna* kan fungera som en sorts prevention, ett försök att genom föregripande kunskap vaccinera läsarna mot intolerans, fördomar och maktmissbruk.

## Referenser

- Atwood, Margaret. *The Handmaid's Tale*. Toronto: McClelland & Stewart, 1985.
- Burdekin, Katherine [pseud. Murray Constantine]. *Swastika Night*. London: Gollancz, 1937.
- Claissé, Frédéric och Delvenne, Pierre. ”Building on anticipation: Dystopia as empowerment”, *Current Sociology Monograph* 63, nr 2, 2015, s. 155–169.
- Cooper, Fred, Dolezal, Luna och Rose, Arthur. *Covid-19 and Shame. Political Motions and Public Health in the UK*. London: Bloomsbury Academic, 2023.
- Cynn, Christine. *Prevention. Gender, Sexuality, HIV, and the Media in Côte d'Ivoire*. Columbus: The Ohio State University Press, 2018.
- Dick, Philip K. *Do Androids Dream of Electric Sheep?* Garden City, NY: Doubleday, 1968.
- Eklöf, Motzi (red.), ”Tema: Etik och politik i epidemibekämpning”, *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 6, 2015.
- Ekman, Stefan, och Taylor, Audrey Isabel. ”Notes Toward a Critical Approach to Worlds and World-Building”. *Fajnr: Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research* 3, nr 3, 2016, s. 7–18.
- Gilman, Charlotte Perkins. *Herland*. 1915. New York: Pantheon, 1979.
- Le Guin, Ursula K. *The Word for World Is Forest*. New York: Berkley/Putnam, 1976.
- Morgan, Glyn. ”New Ways: The Pandemics of Science Fiction”. *Interface Focus* 11, nr 6, 2021, s. 1–7. <https://doi.org/10.1098/rsfs.2021.0027>
- Orwell, George. *Nineteen Eighty-Four*. London: Secker & Warburg, 1949.
- Piercy, Marge. *Woman on the Edge of Time*. New York: Alfred A. Knopf, 1976.
- Robinson, Kim Stanley. *The Ministry for the Future*. New York: Orbit, 2020.
- Russ, Joanna. ”When It Changed”. I *Again, Dangerous Visions*, redaktör Harlan Ellison, s. 229–41. Garden City, NY: Doubleday, 1972.
- Russ, Joanna. *The Female Man*. New York: Bantam Books, 1975.

- Schiefauer, Jessica. *Bärarna*. Stockholm: Romanus & Selling, 2020.
- Scott, Ridley, regi. *Blade Runner*. Warner Bros., 1982. 117 min.
- Smittskyddsförordningen 2004:255.
- The Encyclopedia of Science Fiction*. Fjärde upplagan, redaktörer John Clute och David Langford. Reading: Ansible, 2021. Tillgänglig på <https://sf-encyclopedia.com>.
- Thorsén, David. *Den svenska aidsepidemin. Ankomst, bemötande, innebörd*, Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2013.
- Tiptree Jr., James [Alice Sheldon]. "Houston, Houston, Do You Read?" I *Aurora: Beyond Equality*, redaktörer Susan Janice Anderson och Vonda N. McIntyre, s. 36–98. Greenwich, CT: Fawcett Gold Medal, 1976.